

A MAINIZI RABBI ÉS MÁS TÖRTÉNETEK

ÍRTA:
SZABOLCSI LAJOS

BUDAPEST, 1941
ÁRA 3'— PENGŐ

TARTALOMJEGYZÉK

A mainzi rabbi.....	3
Jeruzsálemi történet	10
Mirakulura.....	17
A váltó.....	24
Öt arany.....	29
Zivatar	36
Legenda ezerkilencszázhuszonegyből	46
A papa arcképe.....	57
Kol Nidré	62

Felelős kiadó: Szabolcsi Lajos.

Nyomta: Faragó Imre könyvnyomdája Kiszepst, Vörösmarty-ucca 6. sz.

Telefon: 346—966. Felelős üzemevezető: Faragó István

A mainzi rabbi

Az 1145-ik év december havában történt, hogy egy havas téli este zörgettek a mainzi rabbi ajtaján. Zörgettek, még pedig olyan erőszakosan, hogy minden más mainzi zsidó már magától a zörgetéstől is halálra rémült volna. (De az ősz rabbi nem ment ajtót nyitni, mert éppen olajmécseket gyűjtött meg az ablakpárkányon és halk dallamokat dűnyögött hozzá. Ezen az estén ugyanis a mainzi zsidók, mint a zsidók általában, a Chanuka nevű ünnepet ünnepelték.

Az ősz rabbi tehát nem nyitott ajtót, hanem lehunyt szemekkel énekelt tovább az olajmécsek sárga derengése fölött. Még egyszer zörgettek, azután irtóztató csattanással bezúzták az ajtót, letiporlak a sárgaréz zárat és a szoba közepére dobbant egy páncélos lovag talpig vasban.

— Te vagy a rabbi? — üvöltött.

A rabbi odafordult, de ajkán a csendes dallam egy pillanatra sem szűnt meg. Az arcán, mint most látni lehetett, talán ezer ránc is reszketett, a legnagyobb a homloka közepén, mint valami országút, melybe belefutnak a többi kis utak.

— Te vagy a rabbi? — kiáltotta még egyszer és

rettenetes hangon a lovag és a kardja megzörrent az oldalán.

— 'Én vagyok Simon, a mainzi rabbi, — dűnyögte az ősz ember. — Hát te ki vagy?

— Én vagyok Vilmos, flandriai gróf, a keresztes had vezére! — ordította a páncélos. — És most figyelmeztetek ...

A rabbi ekkor felemelte vékony mutatóujját, mely fehér és áttetsző volt, mint valami gyertya.

— Várnod kell, Vilmos gróf. Egy percig. Most egy nálad nagyobb úr előtt állok kihallgatáson.

A gróf szétnézett a szobában:

— Ki előtt, te rongy? — harsogta.

— Az Isten előtt, fiam, — felelt a mainzi rabbi, azzal visszafordult az ablakhoz és az olajmécsek fölött folytatta a csendes éneklést.

A lovag toppant egyet. Felhúzta a vállát, a kardját odahajította az asztalra, azután szétvetette a lábát, úgy állt csillogó páncéljában a szoba közepén. Intett a kisujjával a fegyvereseknek, kik dárdáikat felkapva, kíváncsian pislogtak a betört ajtó mögött Inteti, hogy várjanak.

Végül Simon rabbi, kit a zsidó krónikairók közönségesen a Nagynak neveztek, befejezte imáját és visszafordult.

— Mit akarsz tőlünk, Vilmos gróf? — kérdezte egyszerűen.

A gróf rekedten nevetett.

— Jól mondod, hogy töletek: mert tőled: nem akartam semmit. A te kiégő vén életedhez nem érdemes nyúlni. De a többiekkel, a te zsidóiddal számadásum van. Azokkal: van.

— Beszélj, Vilmos gróf, — mondotta a rabbi.

— Nem fogok itt dikciót tartani, vén csontváz!

— kapta fel fejét a lovag. — Annyit beszélek, amennyi szükséges. Hívd össze a mainzi zsidókat és holnap reggelig minden aranyat és minden ezüstöt és minden tallért: ide a kezembe. Különben felkoncoltatlak. Egytől-egyig.

A rabbi ingatta a fejét:

— Miért jöttél akkor hozzám. Vilmos gróf? — kérdezte.

A flandriai gróf felkacagott:

— Értem a kérdést, öreg antikrisztus. Úgy csinálhattam volna, mint a többiek. Tavaly és tavalyelőtt. És két éve. Hermann gróf, Villibaldus és Eckeringer. Az első keresztesek. Betörni a városba, megölni, akit lehet és szabad prédálás, azután jöhet menlevéllel a császár és jöhet siránkozni az érsek. Igazad van. Én is meg tudtam volna így csinálni. De nem akartam. Értsd meg: nem akartam!

Ráütött a páncélos mellére, hogy az megrendült, mini az üllő.

— Mert én igazságos ember vagyok! Mert én flandriai gróf vagyok! Én a nyugati kultúra híve vagyok! Mert én nem szerelem a vért! És nem szeretem a zsidóvért. Az még rosszabb szagú, mint a többieké... Adjátok ide gyilkolás nélkül! Csendesen. Szép szóra. Törvényesen. Mert jár nekünk! J-á-ár!

És felizgatva a saját gondolatától, rávágott a vaskeзtyűjével az asztalra:

— Ti zsidók, koldusok voltatok, mikor világgá üzleek. Jeruzsálemből nem vittetek magatokkal kincset. Most mégis van: soknak. Vannak arany függőitek, vannak ezüst gyertyatartóitek, vannak ékszereitek. Hogyan szereztétek? Kitől? Tőlünk, keresztényektől! Koldusok voltatok, most gazdagok vagy-

tok! Ami nálatok van, az a mienk. Mind a mienk! Kölcsönben volt nálatok! Ide velem! Vissza mindent, amit tőlünk uzsorával, csalással elvettetek!

Azzal ledobta magát egy székre, hogy csak úgy csörrent.

Simon, a mainzi rabbi pedig lehunyta a szemét és homlokán az ezer kis ránc összeszaladt a nagy ránc körül, mint a fiókák az anyjukhoz. Azután lassan és csendesen megszólalt:

— Vilmos gróf, nemes lovag, te mint mondtad, igazságos ember vagy. Törvényes ember. Látom rajtad: jobb vagy, mint a többi. Ne ferdítsd el hát most sem a törvényt.

— Nem ferdítem el! — kiáltott dühösen a gróf,

— Jó, jó. Értsd meg, mit mondok. Ha igazságot szeretsz másban, szeresd ebben is az igazságot. Légy igazságos a zsidókkal szemben is.

— Igazságos vagyok én a Júdásfajzattal is! — mormogta Vilmos. — De előbb ide velem, ami jár! Vissza, amit elvettetek tőlünk.

A rabbi felemelte a fehér, áttetsző ujját.

— Jó. Visszaadjuk. De ti is adjátok vissza..., ami nekünk jár.

— Nektek? Ugyan mi jár nektek?

A rabbi bólogatott:

— Te azt mondd: amink van, tőletek való. Nem vitatkozom. Legyen. Hát mi visszaadunk mindent, amit elvettünk tőletek. De ti is adjátok vissza mindent, amit elvettetek tőlünk.

A lovag felpattant:

— Mi? tőletek?

— Ti, mitőlünk...

— Én soha egy garast! Egész Flandriában sosem nyúltam az átkozott zsidó pénzhez!

— Nem pénz az, Vilmos gróf, amiről beszélek... Más. Egész más. Sokat vettetek el tőlünk... sokat adtunk mi nektek... kölcsön. Adjátok vissza, legfőbb ideje, hogy visszkapjuk!

A lovag felizgult:

— Halljátok ezt a vén bolondot! Hogy nekünk adtatok valamit! Ti, a rongyosok, a senkik, a zugárusok, az uzorások fajtája! De ha így van, visszaadunk mindent! Mindent! Nem nyúlunk zsidó portékához! Visszaadunk mindent! Kamatostul! Hát mit követeltek, gézengúzok?

A rabbi felkelt és rátette a fehér kezét a lovag páncélos vállára.

— Van egy imátok: Miatyánk... adjátok vissza. A mi imakönyvünkből való. Zsidók csinálták. Kölcsön-adtuk. Adjátok vissza. Van egy törvényetek a szeretetről, amit a zászlótokra írtatok. A mienk. Mi csináltuk. Adjátok vissza. Vannak apostolaitok. Közülünk valók. Zsidó halászok. Adjátok vissza őket...

A lovag rekedten felnevetett:

— Bolond ez az öreg!

A rabbi legyintett:

— Hadd folytassam, igazságos Vilmos gróf. Van egy prófétátok, kit húsvétkor énekeltek. Jeremiás. A mienk. Zsidó volt. Adjátok vissza. A misétekből adjátok vissza a mi szavainkat. Adjátok vissza a százötven zsoltárunkat, amit elvettetek tőlünk és énekeltek, éjjel-nappal, zsidóölés közben is. Adjátok vissza a könyveinket — adjátok vissza a bibliát, amit elvettetek tőlünk, mind a huszonnégy könyvet, amit kölcsönadtunk nektek! Adjátok vissza a vásárnapokat, amik egy Zsidó születésnapjai, adjátok vissza a szederesténket, amit odarajzoltatok száz alakban a bazilikák falára...

A lovag felegyenesedett:

— Zsidó, — hörögte, — mit merészelsz?

A rabbi folytatta:

— Adjátok vissza Petrust, aki a mienk volt és megírta a szombati imánkat. Adjátok vissza a zsidó gyászéneket a ti temetési karotokból, a halleiuját, mert a mi dalunk és a hozsannát, mert az a mi énekünk, a naptáratokból a zsidó szenteket, adjátok vissza a zsidó várost, Jeruzsálemet, mert a mienk volt! Visszaadjátok? Akkor mi is visszaadunk mindent, Vilmos gróf ...

A gróf téveteget nézett az ősz papra. Borgőzös ajkán reszkettek a szavak:

— Hát mindent töletek kaptunk, vén zsidó? Mindent?

Simon, mainzi rabbi bólíntott:

— Mindent, Vilmos gróf.

A lovag nevetni kezdett:

— Bolond ötlet. És minden: zsidó? minden: zsidóktól származik nálunk?

— Minden. íme: zsidó ünnep mécsesei ezek, a makkabeus hősök emlékére égnek, őket is odaadtuk nektek. Augusztus 25-ikén ünneplitek őket, mint keresztény szenteket. És mint keresztény szentek, van eltemetve hét zsidó makkabeus Rómában...

A lovag utánakapott a szóznak:

— Rómában! Jól teszed, hogy kimondtad a szót, vén zsidó. Elmegyek Rómába és megtudom, igazat beszéltél-e nekem? Nem értek teológiához, nem tudok veled disputálni. De Rómában majd megtudom. Majd utánajárok! Én elmegyek a pápához!

A rabbi elhallgatott. És csak egy perc múlva szólalt meg újra:

— Ismered a pápát, nemes gróf?

A gróf páncélja alá nyúlt:

— Nem ismerem öszentségét. De itt van egy latin levél, őhozzá, személyesen. A párisi érsek, Henrik küldi. Ajánló sorok. Én be fogok jutni hozzá. Én megkapom az áldást. És aztán megkérdezem tőle, igazat beszéltél-e, vagy hazudtál? Ha hazudtál, viszszej övök Mainzba és itt nem marad élő zsidó. Mert én igazságos ember vagyok!

A rabbi homlokán pedig az a nagy ránc, a legnagyobb, a gondok országútja kezdett összehúzódni. Csak az élet legnagyobb fájdalma szánthat ilyen ráncot. És csak a fájdalom emléke tudja megmozgatni egyszer-egyszer. És Simon, mainzi rabbi, megszólalt:

— Köszönöm, nemes gróf, hogy ilyen igazságos vagy hozzám. De meg kell mondanom neked, amit talán nem tudsz... Én ismerem a pápát.

Vilmos grófnak kinyílt a szeme:

— Anacletus pápát... te, a tisztátalan?

A rabbi lehajtotta a fejét:

— Igen, ismerem. Tavaly voltam nála. Ötven évig nem latiam. Egész kicsiny volt, mikor elrabolták tőlem. Tavaly végre hivatott. Megismertük egymást. A pápa... az én fiam.

A páncélos lovag megszédült. Odakapott a kardjához. Azután az oldalára csapolt. És miközben örült módjára kirohant a szobából, azt kiabálta magából kikelve, végig a zsidó utcán:

— Hát a pápa is? a pápa is? a pápa is?

Simon mainzi rabbi pedig, kit a krónikaírók a Nagynak neveztek, összeráncolt homlokkal hajolt le, hogy összeszedje az ajtó roncsait, azután belebámult a mécsek lángjába, amíg azok egymásután kialudtak.

Jeruzsálemi történet.

Az, amit elmondok régi krónikák nyomán, Jeruzsálemben történt, a szent városban, Salamon király életének utolsó évében. A nagy bazárban, amelyik a királyi palota mellett állott, abban az utcában, melyet a Galambok Utcájának neveztek, élt egy ékszerész, akit úgy hívtak, hogy Jekutiél.

Jekutiél, mint mondtam, ékszerész volt. Drágakövekkel kereskedett, amiket Ofírból hoztak föníciai hajók és kis aranykancsókat árult, miket Egyiptomban faragtak a Fáraó ötvösei. Ő volt az egyetlen ékszerész a bazárban és Jekutiélnek jó dolga is volt, üzlete tele volt vevőkkel és hálatelt szívvel gondolt a Mindenhatóra, aki megáldotta őt és kezemunkáját.

De történt, hogy egy Alkim nevű másik ékszerész érkezett Jeruzsálembe. A vad Arábiából jött, mint neve is mutatja. Mord és keserű férfi voljt, ki a Galambok Utcájába érve, irigységgel telt el, mikor meglátta Jekutiél üzletét. Alkim nemcsak ékszerekkel kereskedett, hanem selymekkel is. Történt, hogy a Galambok Utcájában volt egy üres ház, melyből éppen akkor költözött ki a tulajdonosa. Alkim megvette a házat éppen szemben Jekutiél üzletével és másnap már ő is kint ült a kereskedők

szőnyegén, aranykancsókat árult, mint Jekuüél, ezüst kígyókat és drága selymeket, amikről azt hirdette,, hogy a tengeren túl szőtték őket a Fekete Erdők Országában.

Nagy, bánatos küzdelem támadt a két ember között. Jekutiélnek jobban ment a boltja, mint Alkimé és ekkor Alkim, ez a zord és keserű férfi, elhatározta, hogy elteszi láb alól vetélytársát.

Egy este meghívta őt vacsorára és egy ofírt kristálypohárban zöld mérget itatott vele. Jekutiél elájult és akkor Alkim törrel szúrta át a szívét, azután pedig felkapta a holttestet, levitte a háza pincéjébe és elásta ott.

Ez Salamon király uralkodásának utolsó évében történt, mikor már a lázadás nyíltan emelgette fejét Jeruzsálem utcáin.

És mert a város amúgy is tele volt zavaros hírekkel és a lakosai amúgy is izgatottak voltak: nem sokat törődtek Jekutiél hirtelen eltűnésével. A szomszédai, barátai, rokonai egy ideig keresték és kutatták, de nem bírtak sehol sem ráakadni. Ezért az atyafisága azt hitte, hogy külföldre utazott. Elárverezték az ékszereket, lehúzták a függönyt az üzlete előtt és Alkim boldogan látta, hogy most már ő az egyetlen ékszerész a Galambok Utcájában.

De öröme nem tartott sokáig. Kedden történt a gyilkosság és a következő kedden este kilenc órakor megrendült a ház, ahol Alkim lakott. A falak megrepedeztek, az üvegedények, a téglák lehullottak, az aranykancsók felborultak, a színes lámpák darabokban estek le a mennyezetről.

Alkim azt hitte, hogy földrengés van. De nem volt földrengés, mert a többi házakban nem éreztek semmit.

Másnap a gyilkos megjavíttatta a falakat. De a következő kedd estéjén kilenc órakor újból megrendült a ház, újból összetört minden, ami benne volt. Alkim még aznap éjszaka elsietett a jeruzsálemi templomba és egy fiatal papot hívott magához, egy fehér-öves áldozó-papot: vizsgálná meg a házat.

A fehéröves pap másnap reggel eljött, megvizsgálta a házat. De nem talált semmi gyanúsat. És a következő kedd estéjén a ház újból megrendült és a lámpák újból lehullottak.

Alkim a gyilkos látta, hogy átok van a házán. Másnap korán reggel végigment a Galambok Utcáján és hangosan kínálta eladásra a házat. Sámuel, a szőnyegkereskedő, potom áron, néhány aranyért megvette és még aznap este beköltözött. Alkim, a gyilkos pedig ugyanaznap éjszakáján egy gyors karavánal elindult Arábia felé...

Sámuel, a szőnyegkereskedő beköltözött az új házba. De a következő kedden este kilenc órakor a ház újból megrendült s a megrémült Sámuel sietve ment a jeruzsálemi templomba, ahonnan egy kéköves oltárőrző papot hozott: vizsgálná meg a házat.

A kéköves pap el is jött. Megvizsgálta mindent meg is nyugtatta Sámuel, a szőnyegkereskedőt, de hiába, a következő kedden este a falak újból megrendültek s a lámpák lehullottak a mennyezetről, mint a hulló csillagok. Sámuel nem bírta a bizonytalanságot, a következő napon eladta a házat Jonalhánknak, aki galambokkal kereskedett a Galambok Utcájában.

Jonathan volt a harmadik lakója az elátkozott háznak. És mikor Jonathan, a galambkereskedő a következő kedd estén borzadva látta, hogy a háza megrendült és a falak inognak, elsietett rokonához,

a jeruzsálemi templom főpapjához, aki aranyövével csakhamar meg is jelent nála.

— Ó, hatalmas főpap! — sóhajtott Jonathan, Ezen a házon valami átok van. De én ártatlan vagyok benne, az én kezem nem ontott soha vért, rosszat sem tettem.

A főpap megnézte a házat, mely már majdnem romokban hevert és csendesesen azt mondta:

— Hallgasd meg a tanácsomat, Jonathan. Költözz el innen minél előbb, mert ezen a házon, mint egy denevér árnyéka, ül rajta egy gonosz lett és ha nem költöazol el, a te szívedet fogja kitépni a denevér.

És Jonathan másnap reggel eladta a félig már bedült házat egy öreg katonának, Salamon király egy elaggott testőrének néhány ezüstpénzért, mert a testőr öreg volt fáradt és elhagyatott és csak éppen egy kis kunyhót keresett, ahol nyugovóra hajthassa fejét.

De a testőr, kinek Malkicedek volt a neve, nem találta meg a nyugalmat. Öt napig békében élt a házában, de a hatodik napon — melyik kedd volt — este kilenc órakor irtózatos robajjal megrepedtek a falak, hullott a vakolat, szakadtak a tégláik s a mennyezet táncolt, mint egy hajó vitorlája a viharos tengeren.

Malkicedek fáklyát ragadott és elrohant a királyi palotába. Salamon király, az agg és bölcs uralkodó, ott virrasztott álomtalanul oroszlános trónusán, gondokba merülten és tehetetlenül, egy összeroskadó birodalom lázálmaival viaskodva és mikor meglátta Malkicedeket, régi hű katonáját, lakó láng villant fel fáradt szemében.

— Mi baj van, Malkicedek? — kérdezte tőle.

— Uram, király — kiáltotta az öreg katona — babonás hatalmak és démonok férkőztek a házba, ahol lakom. Ó, Salamon király, ki szellemek ura vagy, üzd ki őket onnan, adj nekik parancsot, hogy ne bántsanak engem. Mert én — azonkívül, hogy háromszáz pogányt öltem meg a csatákban — nem tettem semmi rosszat életemben.

Salamon király, ki már olyan öreg volt, mint egy havas hegycsúcs az éjszakában, felállott a trónján. Lelépett az orozslános lépcsőn és testőreire támaszkodva végigment az alvó városon és érkezett a Galambok Utcájába. Azután belépett a rombadőlt ház kapuján és fáklyát ragadva, vizsgálni kezdte a termeket.

És mialatt a bölcs király fáklyával kezében kutatta a házat, lassan megjelentek az éjszakában az előbbi lakók is. Sámuel, a szőnyegkereskedő, Jonathan a galambárus, — csak Alkim nem volt ott, mert ő már messze járt, az arab sivatagban.

— Minden kedd estéjén így történt, — nyögdécselték a király felé. — Ó, borzalom: minden kedd estéjén...

— Ássátok fel a földet, — mondta ekkor Salamon.

A király testőrei ásni kezdtek. Felásták a kertet. Nem találtak semmit. Felásták az utcát. Nem találtak semmit. Felásták a pincét és íme egy emberi alak feküdt a pincében, egy oszlop alatt, éppen ott, ahonnan a ház főfala emelkedett.

— Ez Jekutiél, az ékszerész! — kiáltottak fel elborzadva az emberek.

Salamon király lehajolt. Az ékszerész ott feküdt megmérgezve és átszúrt szívvel, de szempilái nyitva voltak és mereven nézett a messzeségbe.

— Ez a halott, — mondta csendesen Salamon király — nem porladt el. Ez a halott alszik.

És valóban,, mintha Jekutiél teteme csak erre a megváltó szóra várt volna. Mert a halott, akit két hónappal ezelőtt gyilkoltak meg és aki két hónapon át nyitott szemekkel feküdt: most lassan lehunyta sárga szempilláit.

Salamon király pedig így szólt az ő hű testőréhez, Malkicedekhez:

— Ezt az embert meggyilkolták és az oszlop alá fektették, úgy, hogy rajta nyugodott a ház, fiam.

Malkicedek felsóhajtott:

— De én nem vagyok bűnös — mondotta.

— Én sem, — lihegte Sámuel, a szőnyegkereskedő.

— És én sem — kiáltotta Jonathan, a galambárus.

— Mindegy, — felelte Salamon király. — Olyan ház, mely ártatlanul meggyilkolt emberekre épül, előbb-utóbb össze kell, hogy dűljön. Tudom, nem ti tettétek. De ez mindegy. Az az épület, melynek alapjához ártatlan vér tapad, akár bűnös lakja, kár ártatlan: kell, hogy összeomljon. A halott ott aludt a ház alatt. Ő rázta meg minduntalan, mint egy bolygó oszlop az épületet, mely rajta nyugodott. Ha láttok összeomló házat, összeomló családot és összeomló szerencsét, ne csodálkozzatok, csak gondoljatok a halottra, aki ott alszik a pincében és akit meggyilkoltak. És ti tanuljatok ebből, legyen ez örök példa a zsidó népben.

A király elhallgatott.

Malkicedek pedig bölcselkedve megjegyezte:

— Ó. bölcsék legbölcsőbbje Salamon király! Más-kép kellett volna ezt csinálni. Máshová kellett volna

elásni ezt a halottat, akkor a ház nem dült volna össze

Sámuel hozzátette:

—Vagy pedig ki kellett volna őt ásni a pince mélyéből, akkor sem dőlt volna össze a ház.

Jonathan pedig így szólt:

—Vagy pedig tisztességgel kellett volna őt eltemetni. Akkor sem dőlt volna össze a ház.

Sámon király rájuk emelte fáradt tekintetét.

—Máshová elásni? Tisztességgel eltemetni? Nem, gyermekeim.

Egy pillanatra elhallgatott. Nagy csend támadt. És aztán ebben a nagy csendben halkán ezt mondta:

—Nem lett volna szabad őt megölni.

Mirákulum

A forró tavaszi alkonyatban egy kis olasz szigeten barangoltunk, romokat és virágokat kutattunk a sziklák között. A feleségem egyszerre figyelmeztetett a fenyőfákra és az óriási ciprusokra a sziget végében. De a ciprusok között rozszant vaskerítés állított meg. A hűvös árnyékban fehér kövek heverték szanaszét, a kerítés nyikorogva megnyílt és beléptünk valami elvarázsolt kertbe — temető volt, ott a tenger mellett, a sziget legvégében.

Egy lépés: a tenger végtelen nyugalma és egy lépés: a halál végtelen nyugalma, — a hullámok csendesen fodrozódtak és a süppedő kövek közt elnyelte a lépteket a fű és az árnyék. Nézd csak: zsidó betűk — zsidó temető. Hány évesek a halottak? Mint a sziklák, olyan régiek talán, vagy mint a tenger. Nincs itt kapus vagy őr?

De már itt is van.

Honnan jött? Egyszerre ott állott mellettünk, égő lámpával az alkonyatban, egy rúddal, mint valami alabárrdal. A tengerből jött, vagy a kék ciprusok közül? Ott állott és mosolygott, hosszú ősz szakállát simogatta és a keze remegett, amint a sírkövekre mutatott.

Igen, zsidó temető, itt, az Adria elrejtett kis szigetén, két falu temetője, de valaha város volt itt, nagy hatalmas kikötő. Zsidók még élnek itt, egy páran, kevesen, fogyva és szegényedve, nincs más kincsük, mint ez a régi temető. Igen, ő a kapus, — itt lakik a sziklák között, együtt a halottakkal, nagyon régi halottak ezek, uram, nagyon előkelő halottak, mert mikor jöttek a hajók Spanyolországból a grandokkal és a nemesekkel, kiket elűztek és kifosztottak, mert mikor jöttek a nagy sárga vitorlás hajók a száműzött spanyol zsidókkal, itt állottak meg először és itt temették el sok halottukat: azt a sok grandot és nobilét, uram.

És aztán az őr — nőtt az alkony és egyre kékebb lett az árnyék — elindult a lámpával a kövek között keresgélve. Ez itt címer, látják? Grófi címer! Spanyol sírkő. Ez itt portugál száműzött: rajta kard és zászló. Ez itt a pápa zsidó orvosa volt, ez itt a Garibaldi zsidó generálisa, én még ismertem, uram.

Még egy fehér kő, itt a pázsitban, mindjárt a tenger mellett, ennek örök altatózenét muzsikálnak a hullámok. Hát ez kié, jó öreg? Leül velünk a magas fű közé.

Leveszi széles kalapját és végigsimítja a homlokát: milyen fehérek a szemöldökei! A keze reszket, az ujjai szüntelenül mozognak és az arcán ezer ránc fut fel-le. Az öreg temetőőr odaül a sírkő mellé és reszketve simogatja végig a süppedéseit.

Azután kinéz a tengerre, mely csendesén és végtelenül küldi feléje apró hullámaid.

— Ez a sírkő uram, nem ismeri a történetét? Ez a Vándor Rabbi Méir sírköve.

— Nincs rajta írás. Honnan tudja?

— Az apámtól tudom és az a nagyapjától tudta. De a nagyapám is az ükapjától hallotta, hogy itt vagyon eltemetve Tengerjáró Rabbi Méir.

— Itt, ezen a szigeten?

— Itt a szigeten. Háromszáz éve? Hatszáz éve? A sziklákról se tudni, milyen idősök. A sírkövek, ha nincs rajtuk löbbé írás, olyanok, mintha így nőttek volna ki a földből, vagy a tengerből.

— Ki volt az a rabbi Méir? — kérdezem.

— Ez vándor pap volt uram. Vándor rabbi. Nekem úgy mondták, fehér ruhában járt, fehér övei hordott, fehér hajón, fehér csónakon utazott itt mindig a tengeren. Sok csodát tett uram. Sok mirákulum őrizi az emlékezetét. Aztán itt temették el, mert egy reggelen idehozta a hajója, amiben ott feküdt egyedül, csendesesen és halottan.

Az öreg végigsimítja a sírkövet és mosolyog:

— Van róla egy szép mirákulum^ régi történet...

— Mondja el nekünk.

A tenger csendesesen verdesi körül a temetőt. Kis, halk esti szél lobogtatja a leveleket. Most már mély és hűvös az árnyék. És az öreg halkán beszél a tenger felé.

*

Ez régi történet, uram, szolgálatjára, régi történet, én még gyermekkoromban hallottam a nagyapámtól. Régi történet a fehérruhás rabbiról, a tengerjáró rabbi Méirről. Egyszer, valaha nagy vágyódás fogta el, hogy a Szentföldre utazzék és megcsokolja Jaffa homokját és Jeruzsálem porát — el is indult nagy vitorlás hajón Kelet felé. De útközben vihar tört ki, a hajó elpusztult és a rabbi egy kis csónakon menekült meg a szélvészről és a haláltól.

A láthatáron kis szigetek látszottak és a szent elhatározta, hogy — mert a Mindenható nem akarja, hogy a Szentföldre menjen — végigjárja a nagy tenger szigeteit és megtanítja imádkozni a kis zsidó gyerekeket.

És így utazott hosszú, hosszú hónapokon át rabbi Méir, fehér csónakján, szigetről-szigetre, városról városra, kikötőből kikötőbe. Mindenütt megállott egy-egy napra, megtanította imádkozni a gyerekeket, azután újból nekiindult az éjszakának fehér vitorlával, tengerjáró rabbi Méir.

Egyszer késő este, nagy vihar sodorta a csónakot és mikor reggel kiderült, ismeretlen kis sziget kikötőjébe ért a szent. A parton két gyermek állt. Két fiú, akik repeső karokkal fogadták a fehér papot, amint kiszállt a kavicsos kis kikötőben.

Két fiú volt, igen, két árva, kik olt nőttek fel a magányban. Egy hajótörés vetélte ki a szüleiket valaha, az ismeretlen kis szigetre, ők olt születtek, ott nőttek fel, mert már tizennégy éves volt az egyik és tizenöt a másik és a szüleik olt feküdtek egy jeltelen domb alatt a pázsiton. És a két gyermek egyedül élt az elhagyott szigeten.

Vándor rabbi Méir, a szent, fehér pap: hívta őket, hogy menjenek vele vissza, a világba, az emberek közé. De a két fiú nem akarta otthagyni a sírhantot és a pázsitot és a virágokat és a tengert és csak arra kérték a fehér papot, tanítsa meg őket valami imádságra, amit szüléikért elmondhatnak minden este, ha álom és csend borul a tengerre és pázsitra és a virágokra.

Rabbi Méir pedig megtanította őket a kaddis-imára. mert ebben az imában — mondotta ő — minden benne van. Benne az Isten, ki ott lebeg

örök napsugárban a tenger habjai felett, benne a szülők szíve, mely tovább dobog a sír mélységében, benne az öröm, hogy van ki előtt leborulunk a magasságos Égben és benne a fájdalom, hogy üznek es üldöznek ok nélkül évezredekén át. A fehér pap leült a fübe a két gyermekkel és szórói-szóra betüröl-betüre megtanította őket erre az imára, mely így kezdődik: Jiszgadal, vejiszkadas ... és melyet elmondhatnak este és reggel a tengerparton a hajnalhasadás fenségében és az alkonyat szomorúságában.

Másnap reggel rabbi Méir beleült csónakjába ics úrakelt, hogy oLlhagyja a kis szigetet. És amint megy és amint úszik a fehér csónak a nagy kék vizén, egyszerre hirtelen különös zajt hall a háta megett. Megfordul és — ó, csoda, csoda! — látja a két fiút, amint futnak utána: a tengeren. Futnak, akár a pázsiton, repeső karokkal, lobogó szőke hajjal, a hullámokon, ott siklanak a szörnyű mélység felett, mintha csak virágok közt sietnének — futnak a csónak után.

És azután elérték a csónakot és így szóltak a fehér paphoz:

— Ó, mester, bocsáss meg, hogy utánad eredtünk. De ma reggel felébredtünk, el akartuk mondani a parton az imát, amire tegnap tanítottál. És amint ott álltunk a parton, hogy zengjük az Örökkévaló dicsőségét a tengerek felett és zengjük a szülőink szeretetét a hajnalhasadáskor: elfelejtettük az imát és csak az első két szó jutott eszünkbe: Jiszgadal, vejiszkaddas... a többit, ó, mester elfelejtettük.

És azzal szégyenkezve lehajtották a fejüket és így folytatták:

— A csónakod még látszott a láthatáron és

elhatároztuk, hogy utánad eredünk. Nem tudjuk, hogy jutottunk idáig, de mikor ráléptünk a vízre, úgy éreztük, hogy egy imát kergetünk, amelyeit elkeli érnünk, szavak után futunk, mint színes pillangók után, melyek a mieink és melyeket nem szabad elengednünk magunktól. És az a napsugár, arait itt csillog a vízen, arra léptünk, mint valami szőnyegre és így jutottunk el tehozád, ó mester és rabbi.

Azután összetették a kezüket és így szóltak:

— Most pedig mondd el nekünk az ima folytatását: Jiszgadal, vejis kaddas ...

A mester pedig, rabbi Méir, a szent pap felállott csónakjában. Mellette, a tengeren állott, — ó, csoda, csoda! — két ifjú, lengő fűrtökkel és összekulcsolt kezekkel. És a mester szórul-szóra, a napsugárban és a tenger végtelen ragyogásában elmondta nekik Isten dicsőségére a kaddis-ima szavait.

Azután a két ifjú átölelte egymást és vissza-indult a nap sugarán, vissza a tengeren, a kis elhagyott szigetre.

A mester pedig imát mondott a mélységek felett és elhajózott élete útján az ismeretlen messzeségbe.

Ez a legszebb mirákulum a szentről, aki alszik háromszáz éve, vagy hatszáz éve? Én nem tudom. De érzem, hogy ő alszik itt, minden bizonynal.

Ezt a történetet mesélte el csendes hangon a zsidó-temető aggastyánja nekünk. Mikor befejezte, lenézett a tengerre, mintha a hullámoktól várt volna valami elismerést, úgy látszott. Azután felkelt és a borulatban csendesen botorkálva, elkísért a sírkövek között a rozsdás kapuig.

A feleségem könnyezett mellettem.

— A viszontlátásra — mondta csendesen az agastyán és mosolygott fehér szemöldökeivel.

*

Hallottam én már valaha ezt a történetet?

Apám mesélte? Olvastam a Kabbala fakult írásai-ban?

Mintha egyszer régen, a nagy szabolcsi éjszaká-ban, egy kis nyírségi faluban... igen már emlékszem. Egy szent öreg pap mesélte ezt így a csillagos magyar éjben, a padkán, az augusztusi göncöl ezüst árnyékában. Így, ezt a történetet, éppen olyan halkán, éppen ilyen csendesen. És mikor befejezte, felzendült nyomában a zümmögő ének a figyelő hívek körében, a szombat éjjel sejtelmes dallamával:

*Amol iz der rebe über'η jam geforen
der heilige reb Meir baal-ha-nesz...*

A tengerjáró rabbi titokzatos dala.

Hogy került odáig a mirákulum? Olasz tengertől egy magyar pusztaságig? Mit rejt vájjon ez az évszázados dallam — és egyik világtól a másikig 'hogyan szállott a nagy csodának titkos muzsikája?

A kavics megzörren lábaink alatt. Piros és zöld lámpák futnak felénk a vizén. Eljött értünk a hajó.

Az öreg temető szikláin csendesen lélegzik a tenger. Odafenn az égen most tüzi ki sötétkék bársonyra kicsiny ezüst lámpáit az örökkévaló Isten.

A tenger dalol: Mirákulum ...

A váltó

Ezt a történetet egy öreg galíciai koldustól hallottam, kis, szomorú zsinagóga esti imája után, a fáradt csendben. Már sötét volt, az elhagyott padok között csak az örökmécs kis rubinja égett a homályban...

*

»... Az én szent papomnak, a belzinek udvarában sok mindenféle ember fordul meg. Gazdag, szegény, koldus és prémgalléros, katona és muzsikus, lengyel gróf és litván szekeres. És így senkinek sem tűnt fel, hogy Eizik is ott szorongott a tömegben, a visonkai falusi kocsmáros. Három napon át hasztalan várta, hogy a szent pap elé kerüljön. Végre is Eizik, a kocsmáros, előkotort a zsebéből egy gyűrött papirost és nagy könyörgés árán elérte, hogy bevigyék a szent paphoz az ő üzenetét.

De néhány perc múlva nyílt az ajtó és ijedt, sápadt emberek tódultak ki a szent pap szobájából.

— Eizik jöjjön be azonnal, a visonkai Eizik!
— kiáltották.

Eizik megmozdult a tömegben, odasodorták a bejárathoz és sokszáz irigy és csodálkozó szem kíséerte, mikor görnyedt alakja eltűnt a szent pap ajtaján.

...Ott ült a belzi rabbi, asztalánál, fekete prém-kucsma oroslánfején, egyik szeme félelmetesen lehunyva, a másik félelmetesen rámeredt a belépőre.

— Micsoda írást küldesz te itt nekem, reb Eizik?

— rivallt rá. — Ki ellen teszel panaszt?

A görnyedt Eizik fölegyenesedett.

— Az Isten ellen, rebbe — mormogta halkán.

— A Mindenható ellen, a Királyok Királya ellen!

— Mindenki menjen ki a szobából! — kiáltott szörnyű hangon a szent pap.

A szoba kiürült. Ijedt arcok fordultak vissza az ajtóból. A szent pap az asztalra ütött.

— Beszélj, reb Eizik — szólt haragosan.

És reb Eizik fáradt és csendes hangon megszólalt:

— Panaszt emelek ellene, mert nem volt jó hozám. Én csak Neki és Érette éltem. Imádkoztam és tanultam hajnaltól estig, az éjféli szomorú imát éppúgy nem felejtettem el, mint a nyári böjtöket..., amit csak ő parancsolt, én mind teljesíttem. Koldust üres kézzel el nem küldtem soha, árvát, özvegyet segítettem. És azután jött a háború, jött a pusztulás, jöttek ezek a rettenetes évek...

A hangja elcsuklott. Abbahagyta a beszédet. De a szent pap keményen és határozottan rászólt:

— Beszélj tovább! Akit bepanaszolsz, az itt van. Itt mellettünk, itt, velünk: ü, akinek tele van az egész világ a dicsőségével. A tárgyalás tart. Beszélj!

És Eizik tovább beszélt:

— És eljött a pusztulás, a semmi, az összeomlás, az éhség. A feleségem... a feleségem nem bírta tovább a nélkülözést, a szenvedést. Először eltűnt a péntekestéből a bor, azután a kalács, azután az, akinek a gyertyát kellett volna gyújtania... Eltűnt az

áldás, a boldogság, a béke. Miért? Mit vétettem? És most... most itt van a leányom, akit férjhez kell adnom, akit elvenne egy tisztességes, becsületes zsidó fiatalember a faluból, de hogyan? Miből? Háromszáz rubel kellene hozzá! Csak háromszáz, hogy megtartsuk az esküvőt. Ruhára, menyegzőre, hozományra: háromszáz rubel!...

— És most panaszt emelsz? — kérdezte csendesen a szent pap.

— Panaszt! Mert az én sorsom, az én sorsom! A feleségem sorsa az övé volt! De a gyermekem ... annak az Isten a szülője, nemcsak mi ketten! Ő a harmadik szülő! Mi ketten, — mi már nem tudunk többet tenni. Mi nem nevelhetjük, öltöztethetjük tovább... És panaszt teszek Isten ellen! Adjon most Ő! Gondoskodják róla ő!

Eizik leborult az asztalra. A sovány, beteges testét megrázta a zokogás. A belzi szent pap pedig sokáig hallgatott.

Azután hirtelen felegyenesedett és szólt:

— Reb Eizik, a tárgyalást befejeztük, a pert megnyerted.

Eizik tétován bámult rá, de a szent pap folytatta:

— A Mindenható, dicsértessék az ő szent neve: tartozik neked háromszáz rubelt fizetni.

— Igen ... tartozik ... — mormolta a panaszos.

— Igen, tartozik. Itt van róla az írás. Menj haza, mutasd fel a vőlegénynek, mutasd fel mindenkinek, akitől az esküvőre vásárolni akarsz. Ez az írás: váltó. Isten váltója.

Azzal a szent pap az ő gyöngé betűivel ráírta egy árkus papírra:

»Meghallgattuk reb Eizik panaszát, melyet a Mindenható, a Világ Ura ellen, a mi törvényszékünk

előtt emelt. Az ő követelését jogosnak ismerjük eL A Mindenhatót, dicsértessék az Ő neve, arra kérjük fel, hogy háromszáz rubelt fizessen reb Eiziknck, hozományul és esküvői költségek fejében, leánya részére... «

Aláírta, lepecsételte és odaadta. Reb Eizik keze-reszketett.

— Váltó... — mondta.

— Váltó, — felelte a szent pap. — Eredj haza a falutokba és tüzd ki az esküvőt. Erre a vállóra fogsz kapni hitelt mindenfelé. Mert ez a váltó Atól való, aki a leggazdagabb a világon.

— Váltó... — mormogta mégegyszer a kocsmáros. — Isten váltója...

— És hívj meg engem is az esküvőre! — kiáltotta még utána a belzi szent pap.

*

Az emberek odahaza először megijedtek, azután mosolyogtak. Voltak, akik csodálkoztak, mikor a váltót látták. De akitől csak Eizik hitelt kért: esküvői ruhára, fátyolra, borra, élelemre, az mind: adott. Az mind elolvasta a váltót, megrázta a fejét és adott. Kétszáz rubelt hiteleztek a falubeli zsidók az Isten váltójára.

És egy hónap múlva Eizik kitűzte az esküvőt.

*

Ezen a csodálatos esküvőn megjelent Visonka falujának apraja-nagyja. A gazdagok és szegények.. Mindenki küldött valami ajándékot és terített, szép asztal várta a vendégeket Eizik szomorú otthonában.

Néhány perccel az esküvő előtt megérkezett a

belzi szent pap. Tíz hívével jött. Prémes kaftán volt rajta, a szeme csillogott és világított, mint valami tűzvész. Ő maga adta össze a fiatalokat, ő mondotta el az áldást a chupa alatt és a déli égbolt arany napsugárral borította el a kis udvart, ahol az esküvői sátort a szabadban felállították.

Azután elkövetkezett a pillanat, amikor az üveg-poharat szokták eltörni és a násznép harsányan kiáltja: Mazeltov! Elkövetkezett ez a pillanat és a szent pap maga dobta a földre a poharat és rálaposott.

De a pohár nem tört el.

— Taposs rá! — kiáltott a szent pap a sameszra. A samesz is rátaposott. De a pohár nem tört el.

Halálos csend támadt. Mégegyszer rátaposott a szent és most sem tört el, hanem belesüllyedt a földbe és akkor valami megcsörrent odalenn.

— Ássátok ki! — kiáltott a szent pap.

Az emberek lázasan felásták a földet és ott, hová a pohár besüllyedt, rozsdás vasládát találtak. Kivették az agyagos talajból. Tele volt aranypénzzel ... És a szent pap végighordozva tekintetét a sokaságon, így szólt:

— Ti láttátok és hallottátok a csodát! És ti tudjátok most, hogy a Mindenható, dicsértessék az Ő Nagy Neve, beváltotta az Ő adósságát és megfizette az Ő tartozásai egy szegény fiának. Még többéi is adott, sokkal többel, mint amivel tartozott. Áldassuk az Ő neve mindörökké!

*

... Ez a történet a belzi szent papról, Isten váltójáról, a szegény Eizikről, akit megsegített az Ur, aminthogy segítsen meg mindnyájunkat, Izrael szenvedő fiait. Úgy legyen, ámen..

Öt arany

Ezt a kis történetet tegnap hallottam egy diáktól. Mielőtt, visszament Párizsba, eljött hozzám. Nem akart semmit, — se pénzt, se támogatást. Csak azért jött, hogy elmesélje, ami itt következik.

*

Én Tolcsvára való vagyok, a felvidékre: az apám nagyszakállú jámbor zsidóember volt, az anyám parókát visel. Gyermekkoromban chéderbe jártam, azután zsidó elemibe, végre irtózatos harcok után gimnáziumot végeztem. Nem mesélem el, mennyit szenvedtem emiatt és eközben: szüleim azt szeretlek volna, hogy falusi kereskedő legyek, de én orvos akartam lenni.

Gimnáziumba Újhelyen jártam, koszt napokat ettem, mert szüleim nem akartak támogatni. Tanítottam, tanultam, szenvedtem és a kezemben volt az érettségi bizonyítvány. Színjeles. Akkor — három évi harag után — hazamerészkedtem a szüleimhez. Sápadt, beteg és lázas voltam.

A anyám könnyezett, az apám sajnálkozva nézett rám.

— El fogsz pusztulni, fiam, — mondotta. Nem

neked való a városi élet. Maradj itthon közöttünk. Maradj zsidó.

Dacosan ránéztem és azt feleltem:

Tanulni fogok, tanulni akarok. Én zsidó maradhatok akkor is, ha nem falusi szatócs lesz belőlem, hanem budapesti orvos.

Az apám vállat vont:

— Tégy ahogy akarsz, — mondta és visszament a boltba. Vevők jöttek, ötért cukrot adott a gyermekeknek, légyapírt az asszonyoknak, pálinkát a napszámosoknak. Közben ha egy perc szabad ideje volt, bepillantott a héber könyvbe, amelyik ott feküdt a pulton.

— Látod te még most is tanulsz apám, — mondtam neki. — Miért nem akarod, hogy én is tanuljak?

— Mert ez az örök élet, — felelte ő és rámutató! t a pecsétes sárga lapokra. — Amit te tanulsz: az árnyék és hiábavalóság.

A nyár eltelt és én benyújtottam kérvényemet a debreceni egyetemre. Eljött az ősz és visszautasítottak. Leereszkedett előttem a nagy korlát, a sorompó.

Kinn járkáltam akkortájt minden este lázasan és elkeseredve az őszi mezőkön. Forrt és lázongott bennem minden.

Azért is, azért is, — mormoltam magamban.

Csak azért is! Én megmutatom! Én meg fogom mutatni!

És felremélt előttem az őszi ködben ezer tűzével, ezer villámával és dallamával Párizs, a fény városa. Hallottam Párizs énekét a messzeségből... És megérett bennem az elhatározás, hogy elmegyek a párizsi egyetemre.

Az útiköltségem valahogy együtt volt. Két pályadíj, amit a gimnáziumban nyertem, meg egy sakkverseny első díja, — igen: együtt volt a pénz, harmadikosztályú jegyre.

Másnap odaálltam a szüleim elé.

— Párizsba megyek, az egyetemre, — mondtam. — Isten veletek.

Az apám vállat vont. Az anyám sírva fakadt. Kis testvéreim belémfogóztak és jajveszékáltak. Én erős maradtam és csomagolni kezdtem.

Már lezártam a kofferemet, amikor kinyílt az ajtó és apám belépett. A szeme könnyes volt és az arca piros az izgalomtól.

— Én nem bánom, ha elmész, — mondotta halkán. — Nem tudlak visszatartani. Csak arra kérek, vidd ezt magaddal.

Egy kis piros bársony zacskót szorongatott a kezében.

— Ebben van a taliszod. Tudom mit akarsz mondani. Hogy gyermekkorod óta nem volt rajtad ez az imalepel. Tudom. De mégis: kérek, vidd magaddal.

Én csendesen mosolyogtam. Átvettem a piros bársony zacskót és betettem a kofferem legaljára. Ezt viszem hát Tolcsváról Párizsba, gondoltam ... Hiába: nem voltam hívő lélek.

Az apám megállt az ajtóban és mégegyszer visszaneézett.

— Tudom, hogy nem szoktál imádkozni, mondta. — És mégis, ha nagy bajban leszel, ha elhagyott az Isten...

A szava elakadt.

— Akkor csak vedd elő és imádkozzál. Én más

úgy sem adhatok neked. De ez itt... sok. Nagyon sok.

Sarkon fordult és kiment a szobából.

Másnap hajnalban elutaztam Párizsba.

*

A diák egy kis szünetet tartott az elbeszélésében. Azután halkán folytatta.

*

Párizs... Mit meséljek Önnek Párizsról? Ön tudja, mi várt rám Párizsban, Tenger fény és tenger nyomor. A kivilágított boulevardok, a nyüzsgő utcák, a villanyos reklámok és az irtózatos, irtózatos szenvedés. Ismeri a stációkat, ugye? A rendes, megszokott stációkat? Éthordó, tányérmosó, pályaudvari málházó, hajnali hordár — és közben tanulni, öszszeszorított ajakkal tanulni, tanulni...

Eltelt egy év. Én bizony nem sok levelet írtam haza. A szívem — szomorú elmondani is — megkövesedett a rettenetes harcban. Nem törődtem már senkivel és semmivel, hiszen velem sem törődött senki Óráról-órára, napról-napra éltem. Elszakadtam a szüleimtől és mint egy bányamunkás elfelejtettem, hogy nap és világosság is van a világon.

A második év végén levelet kaptam arról, hogy meghalt az apám. Az idősebbik öcsém vette át az üzletet. A kis húgom férjhez ment.

.... A megkövesedett, hideg szívem, mint egy tetszhalott, felébredt álmából. Haza akartam rohanni. Könnyek tódultak a szemembe. De csak egy percre... Azután megint rámszállt a nagy hideg. Eszembe jutott, hogy délután bonctani órám van.

És kiszállott a falusi álom, a család, a temető, a bolt, minden.

Pár sort írtam haza. Azután ment tovább dübörögve és kegyetlenül a könyörtelen, a rettenetes élet. És többször én sem írtam. És nekem se írtak.

A harmadik év végén kitűzték a döntő szigorlatokat. Egyik tanárom megígérte, hogy asszisztensnek vesz a klinikájára, ha sikerül a vizsgám.

De ekkor agynak estem.

Láz gyötört és nagy kimondhatatlan fáradtság nehezedett rám. És a betegség közepette is csak egy, egyetlen kínzó aggodalom gyötört: a szigorlati díj ...

Tudja mi az?

Hónapokon kell rá gyűjteni, kell érte dolgozni. Fillérenként kell összekuporgatni, megszenvedni minden garasért. A szigorlati díj: a megváltás bére. A kapupénz a boldogulás felé ...

És lén lázban gyöttrődtem és nem tudtam megkeresni a szigorlati díjat.

Ez ugyebár, egyszerűen és prózaian hat, mintha csak az életnek egy kisebbfajta kellemetlensége volna. Pedig ez volt a legnagyobb tragédia egész ifjúságomban, ez volt a legnagyobb, legfontosabb minden között. .

Három nappal a terminus előtt félhalottan is felkeltem az ágyból. Megkezdődött a hajsza egy kölcsönért ...

Semmi sem sikerült. A háziasszonynak egy félévi lakbérrel tartoztam már. A pincér a kis diákvendéglőben kinevetett.

A szigorlat előtti napon dideregve feküdtem a szobámban. Tisztán láttam a jövőt. Nem mehetek neki a vizsgának. Elvesztettem egy évet. Már pedig

nem bírok ki ilyen állapotban még egy esztendő...
Elhatároztam, hogy öngyilkos leszek.

*

Délelőtt tizenegyre volt kitűzve a vizsga, miről le kellett mondanom és én hajnalban szédülten tántorogtam az ablakhoz, hogy végezzek magammal.

Kinéztem az őszi pirkadatba, kinyitottam az ablaküveget és egyszerre ősi és ellenállhatatlan erővel fogott el a vágy, hogy imádkozzam.

Imádkozni akartam, most az utolsó percben.

És ekkor hirtelen az eszembe villant, hogy ott kell lenni valahol a szekrényemben az imaköpenyemnek, amit az apám adott útravalóul.

Kétségbeesett erőlködéssel kutattam át minden szegényes holmimat. Nem volt sehol. A szekrény tetején állt a régi kofferem. Felszakítottam. És valóban: fakó, régi újságpapirosok között olt volt a piros bársonyzacskó, amit Tolcsváról hoztam Párizsba. Ott felejtettem szegényt és három év óta nem is jutott eszembe.

Én dideregtem a szégyentől, a hidegtől és az éhségtől. Megcsókoltam a bársonyt, letöröltem róla a port, azután belenyúltam, hogy kivegyem és magamra terítsem a halál órájában a szent fehér leplet.

És az imalepel szépen összehajtva feküdt a bársonyzacskóban. Mikor kivettem, valami kihullott belőle és éles csengéssel a földre esett.

Mi lehet az imalepelben?

Meglepve hajoltam le. Fehér papírban egy kis tekercs feküdt a földön. Kibontottam és megtántorodtam.

Öt arany volt. Öt régi magyar arany. Tízkoronás

aranyak. Rettenetes nagy összeg. Óriási, félelmetes vagyon.

Rámeredtem a kincsre. Egy kis cédula volt mellettük. Az apám írása: »Ha imádkozni fogsz, fiam, megsegít az Isten.«

Egyéb semmi.

Három évig nem imádkoztam. De most, mikor kerestem az Istent...

Azután az apám jutott eszembe. Mennyit dolgozhatott, mennyit kuporoghatott, míg megszerezte nekem azt az öt aranyat. És titokban odacsempészte útravalónak.

Szigorlati díjnak...

Én leborultam az asztalra és sírtam, sírtam keservesen.

És most? — kérdeztem a diáktól.

— Ez tavaly történt. Most már kész orvos vagyok. Még egy vizsgám van hátra. Tavasszal hazajövök, mint a párizsi egyetem doktora. Remélem elismerik az okleveletem.

— Hazajön?

— Igen. Haza. Le akarok telepedni... Otthon. Tolcsván.

— Tolcsván? Párizsi diplomával?

A diák rámnézett.

— Igen. Tolcsván akarok élni. Ott, ahol az apám élt. Ahol az apám sírja van.

Zivatar

Gyermekkori emlék: egy nyári zivatarról a Zugligetben, egy jánoshegyi kis nyaralóban. Gyermekkori emlék, már-már elhalványodott, de most, amióta megint dül a zsidógyűlölet, feléled bennem és gyötör és elém tódul és úgy érzem, hogy el kell már egyszer valahol mondanom.

*

... Augusztusnak egy forró délutánján történt, amikor perzselő erővel tűzött a nap a budai hegyekre és sötét, mérges, fenyegető felhők gyülekeztek feketén a horizonton. Ott fenn laktunk, a Zugligetnek legregényesebb részén, elhagyott villában, a Jánoshegy erdejében, a Disznófő fölött. Köröskörül sok száz lépésre nem volt semmi kultúra; se ház, se vendéglő, se út, még lámpa sem; egy kis téveteg ösvény kanyargott át a nagy jánoshegyi erdőn és az vezetett a mi nyaralónkhoz, mely szerén³en, a kis kiugró üvegverandával ott rejtőzött a sűrű lombok között. Kert nem volt körülötte; kerítés nem védte; ki volt szolgáltatva az erdőnek, az erdő minden szeszélyének. De ami nekünk, gyermekeknek különösen tetszett a vidéken, az egy komor, öreg, különös alakú szikla volt, amelyik ott állott a nyaraló fölött,

a Jánoshegy lejtőjén és mint valami szigorú, ör. ügyelt az egész vidékre. Sokszor órákon át elnéztük ezt a sziklát, sűrű moha borította, egy eltemetett barlang szája nyílt a jobboldalán és amint szembenézett velünk gyermekekkel, olyan volt, mint valami támadásra készülő, felegyenesedő vadállat.

Mélyen alatta terült el az ördögárok mélysége, vad páfrányokkal, óriási zöld levelekkel, soha ki nem szikkadó mocsárral.

... Ezen az augusztusi délutánon az apám korán érkezett meg a városból. Már öt óra tájban meglátuk, amint a ló vasút végállomásától, a Fácántól megindul a lejtőn, fölfelé a nyaralóhoz. Egy félóra múlva meg is érkezett, fáradtan, de jókedvűen. Mint mindig, most is hozott valamit haza: könyvet nekem, aki már akkor igen veszélyes hajlamokat árultam el irodalmi téren, játékvasutat a kis húgomnak. Körülugráltuk, körültáncoltuk, elbeszélte, mi újság a városban, azután leültünk az üvegverandán.

— Hozd a bibliát, — mondotta apám, — folytatjuk a tanulást.

És én hoztam a bibliát, a nagy, vastag, féke lekötésű Lelterisz-bibliát, amiből mindennap tíz verset kellett tanulni. Az volt a rendszere, hogy amit egy napon héberül lefordítottam, azt másnapra kívülről kellett tudni. Apám azt mondotta, hogy ő is így tanult. Ezen a napon éppen Salamon példabeszédeit, a Mislét fejeztük be és nagy diadallal »mondottam fel« a leckét, az utolsó fejezet utolsó verseit, a híres éneket az ésszes chajjilról, az igazi zsidó aszszonyról. Azzal büszkén becsaptam a kötetet: a Példabeszédek könyvét befejeztük.

— Most majd mit tanulunk? — kérdeztem.

— Most, — mondotta az apám, — úgy fogunk

tenni, ahogy énvelem szokta a tanítóm a váci jesi-ván. Amint egy talmudi traktátussal készen voltam, az asztalra tettük a könyvet és behunyt szemmel fel-ütöttük egyik lapját. Akkor aztán a tanító hangosan elkezdte mondani az első sort és nekem folytatni kellett, betéve a szöveget.

Nagyot tapsoltam örömömben. Ez a játék tetszett nekem. Rögtön hozzá is fogtam. Behunytam a szemem és így, találomra, felütöttem a szent könyvet egyik lapjára. Az apám odahajolt:

— Hányadik fejezet ez?

— Huszonötödik fejezet, édesapám.

— Hányadik vers?

— Huszonegyedik vers.

Az apám rámnézett, a szemei boldogan ragyogtak az erős pápaszem mögött:

— Hát akkor rajta. Kezdd el!

... De nem kezdek el. Iszonyatos dörgés rázta meg a levegőt. Menydörgés volt, de mintha megrendült volna bele a föld is, a nyári zivatarnak forró szélvihara rázta meg a fákat; sikoltó, zúgó szélvész nyargalt végig hirtelen az erdőn, az ég egy pillanat alatt elsötétült, a rekkenő forráság hirtelen megszűnt; a fekete felhők, amelyek már egész délután lesben álltak, hirtelen eltakarták a menny boltot és megkezdődött a zivatar.

De micsoda zivatar volt ez! Villám villámot követett és mintha tüzes szekerek nyargaltak volna végig dörögve a felhőkön. Ott álltunk az üveges verandán és mi gyerekek reszketve néztük a vihart. A fák földig hajoltak, mintha valami láthatatlan úr előtt tisztelegnének és a lombok jajgattak. Azután megindult az eső; előbb jég hullott, borsónyi darabok kopogtak az üvegen, majd jött a zápor, — irtó-

zatos felhőszakadás, mely mint egy fehér függöny lebegett alá a Jánoshegy oldalán le a völgybe.

Hat óra felé járt már az idő és egyre sötétebb, a zivatar egyre erősebb lett. Nem mertünk megmozdulni, a jég és az eső verte az ablakokat, egész folyók zúdultak le a lejtőkön a hegyről és minden villámlásnál azt hittük, hogy a menykő a mi nyaralónkba üt be. És nem volt villámhárító! Vártunk és reszkedtünk. Az apám összeráncolt homlokkal nézett ki az erdőbe, ahol egyre sűrűbben hullt a zápor; az anyám pedig egyszerre felkiáltott:

— Szent Isten! Nézzetek oda! Emberek!

Odanéztünk, amerre anyám mutatott. Az eső ködén keresztül megdöbbenő jelenetet láttunk. Fenn a nyaraló fölött a sziklán, három emberi alak küzdött a viharral, mely ide-oda söpörte őket a meredély szélén. Apa, anya és egy kis fiú. Láttuk rémült kapkodásaikat, amint menekülni igyekeztek; átölelték egymást és úgy próbáltak ellenállni a forgatagnak, mely egyre erősebben sodorta őket a szikla felé.

— A gyermek, az a szegény gyermek! — kiáltotta az anyám.

Egy rettenetes villám következett és hirtelen azt láttuk, hogy a kisleány, aki eddig a sziklába kapaszkodott, elsodorta valami láthatatlan erő és a szegény gyermek kalimpálva a kezével kétségbeesetten kapkodva, elkezd lefelé gurulni a lejtőn. Még egynéhány méter és lezuhan a mélységbe a megáradt Ördögárok hegyes kövei közé.

Az apám egyszerre felrántotta az ajtót.

— Meg kell menteni azt a kisleányt! — kiáltotta. És hajadonfött, köpenyeg nélkül, úgy, amint volt, kirohant a viharba és azután eltűnt a fák között.

Az anyám eltakarta a szemeit. Néhány ijesztő

perc következett. Elmosódva láttam, amint az apám elébekerül a lezuhanó gyermeknek a lejtőn és lehajol ... És azután pár pillanat múlva kinyílt a veranda ajtaja és az apám belépett, csuromvizesen, összetört szemüveggel, tépett kabáttal és a karjain hozta a kisfiút, szőke, szép kis gyermeket, aki ájultan feküdt homlokán véres zúzódásokkal. Az anyám átkarolta a gyermeket és besietett a belső szobába. És azután rögtön újból kinyílt az ajtó és beszédült a szerencsétlen házaspár, lucskosan, vizesen, összetörve-tépve. Az asszony az anyám lábai elé borult és elkezdett zokogni, a férfi egy szót sem tudott szólni, csak némán rázta az apám kezét.

Nem történt semmi baj. A gyermek odabenn lassan magához tért az édesanyja és az anyám karjai közt. Az én ágyamba fektették, meleg teát itattak vele, borogatták sebes homlokát. Meggyújtották a lámpát, a kedves, zöldernyős petróleum lámpát és az barátságos, meleg fénnel öntötte el a szobát. A gyermek nyugodtabb lett; átázott ruhái helyett adtak neki az enyémből, a két asszony, az idegen nő és az édesanyám is visszavonultak és az idegen asszony is átöltözött az édesanyám ruháiba.

Az idegen férfi pedig egy boldog sóhajjal a gyermek ágya mellől kijött a verandára. A félhomályban odalépett az apám elé:

— Uram, — mondotta, — én sokkal, nagyon sokkal tartozom Önnek. Megmentette a gyermekem életét. Megmentett mindhárunkat. Befogadott a házába ebben az ítéletidőben. Ruhát adott nekünk és ételmet. Ha Ön nincsen, akkor ebből a ma délutáni kirándulásból katasztrófa lesz a mi számunkra. Hogy köszönjem meg Önnek?

Az apám elhárította a köszönetet.

— Tegye le, kérem, előbb átázott ruháit. Úgy. Majd azután tovább beszélünk. A feleségem máikészített ide egy gyapjúkabátot. Azt vegye fel és előbb száradjon meg. Hogy is kerültek ebben az Ítéletidőben a Disznófőhöz?

Az idegen férfi még mindig remegett egész iestében. Előbb ruhát váltott ott künn a verandán. Meg az arcát és a kezeit. És közben elmesélte, hogy a Jánoshegyről leövet, mint érte el őket a vihar. Mint igyekeztek menekülni és mint kerültek a meredek sziklához. És azután odalépett az apám elé és újból elkezdte szorongatni a kezeit.

— Engedje meg, hogy bemutatkozzam, — mondotta. — Ne vegye nevetlenségnek, ha ilyen zavarban vagyok és csak most teszem. Necem Bogdán Sándor.

Az apám ránézett. Az idegen most már rendbehozta magát. Daliás férfi volt, kis fekete körszakállal, éles szürke szemekkel. Az apám egyre nézte, mintha az arcában keresett volna valamit.

— Bogdán Sándor! — ismételte, — a földbirtokos?

Az idegen bólintott a fejével.

— Földbirtokos voltam Szabolcsmegyében. Most itt lakom a fővárosban. És kihez van nekem szerencsém?

Az apám, mintha elmosolyodott volna:

— Az én nevem, Weinstein Márton.

Csodálkozva néztem az apámra. Hiszen őt Szabolcsi Miksának hívták! Miért mondott más nevet az idegen férfinak?

— Weinstein Márton — mondotta az idegen, — eddig nem volt szerencsém e névhez, ön is szabolcsmegyei?

Az apám bólintott:

— Igen, nekem már volt szerencsém Bogdán úrhoz ezelőtt tizennyolc évvel. Akkor még legényember volt. Ott volt a tanyája ugye, Szépkúton, Nyáregyháza mellett? Én bizony első látásra meg nem ismertem volna, mert akkor nem viselt még szakállt. És a hangja is sokkal erősebb volt, mint ma...

Bogdán Sándor ott állt a félhomályos verandán, és kutatta, nézte az apámat. Egy percnyi szünet támadt. Távoli menydörgés vonult át a felhőkön, az eső még folyvást zuhogott, az erdőben és az ágakról csepegve hullott a víz. Benn a szobában, a sárga, vidám lámpafénynél ott ült a gyermek ágya mellett a két asszony: Bogdáné és az édesanyám és vidáman beszélgettek. A kis húgom ott játszadozott körülöttük.

Künn a verandán Bogdán Sándor újból megszólalt:

— Mondja kérem, Weinstein úr, mikor is találkoztunk mi, milyen alkalomból? Volt talán szerencsém a birtokomon? Ha az emlékezetemet kisegítené.

Az apám levette a szemüvegét és elkezdte törölgetni. Odaállott Bogdán Sándor elé.

— Lehet annak — kezdte, — mint mondtam, lizenöt-húsz éve. Én fiatal újságíró voltam és Nyíregyházán volt éppen egy kis dolgom. Hiszen tudja Bogdán úr, emlékszik még, mi volt akkortájt Nyíregyházán? Solymosi Eszter pörét tárgyalták. A tiszzaeszlári esetet. Tudósítója voltam néhány fővárosi lapnak és éjjel-nappal ott jártam-keltem a megyeház és a börtönök között, Eötvös Károly oldalán ... az igazságot kerestem... És egyszer meg is találtam. Egy nyomra jutottam és bejelenttem a főtárgyalás elnökének. És akkor megkezdődött az ül-

dőzés... Kitiltottak Nyíregyházáról és körözni kezdtek az egész megyében. Börtönőrök, spiónok, csendőrök vetélték magukat utánam. Futnom kellett, mint az üldözött vadnak, bujdosni a falvakban, a tanyákon és így várni, míg odafönn Pesten a kormány el nem intézi a panaszomat... És én bujdostam, éjjel-nappal ... Rokonok, ismerősök adtak szállást és élelmet és rejtegettek a kémek elől... Ma itt, holnap ott: kunyhóból kastélyba. Mondom, mint az üldözött vadnak... Egyszer augusztusban lehetett, Eszlárról jövet, ott talált az este Szépkút körül. A szépkuti tanyához ériem halálra fáradva, összetörve. És akkor, hirtelen vihar kerekedett, szörnnyű nyári vihar ...

Egy pillanatra csend lett. Olyan csend, hogy minden esőcsepp kopogását hallani lehetett az üvegveranda falán. Bogdán Sándor egyszerre rekedten megszólalt:

— Kérem folytassa...

— Igen, folytatom. És én a vihar elől bemene-kültem a szépkuti földesúr házába. Zuhogott a zápor, csattogott a jég és én fáradtan és betegen értem a tornácra. A földesúr kinn állt a folyosón. — Ki vagy, mit akarsz! — kiáltott rám. Megmondtam a nevem: Weinstein Márton hírlapíró vagyok. Hírlapi néven: Szabolcsi Miksa. Szállást kérek egy éjszakára. Csak egy éjszakára, hogy kipihenhessem magam. A szépkuti földesúr nevetett. Hangosan, vidáman, durván. Takarodj, kölyök! Én, amit még nem tettem soha, — letérdeltem előtte. Ne legyen embertelen. Né üzzön ki az éjszakába. Alszom a cselédlakásban, a béresekkel, csak ki ne üzzön. Holnap tovább megyek! Tudtam, az országúton mi vár rám éjszakánként!... A földesúr hangosan nevetett: Zsidót? zsidót nem

engedek be a házamba! A szépkuti kúrián nem aludt még zsidó soha! Takarodj kölyök! Én még egy perig tétováztam... És az az ember, az a szépkuti földesúr, akkor Ön, Bogdán Sándor, a kutyáit uszította rám! A kutyáit! Két véreb vett üldözőbe a viharban, az éjszakában! És mikor én futottam, futottam, ki az Ön házából, éjben, záporban, összeszorított ököllel és véres ajakkal és üttek az Ön kutyái s az országúton már vártak a kémekek és a csendőrök, akkor én azt mondtam magamban: várj, te szépkuti földesúr! Eljön még a visszafizetés napja! Eljön még a visszafizetés napja!

Az apám megállt a beszédében. És aztán hal-
kan hozzátette:

— És most eljött. Most itt van. Jóestét nálam, istenhozta nálam, Bogdán Sándor.

Ebben a pillanatban lámpafény ömlött el a verandán. Szobaleány jött ki a szobából, két csésze párologó teát hozott magával és az asztalra tette a lámpái. Mindhárman mozdulatlanul ültünk: Bogdán Sándor halálsápadtan, elfehéredett ajakkal, az apám nyugodtan, a szemüvegét törölgetve és én reszketve és görcsösen magamhoz szorítva a bibliát az asztal mellett.

Bogdán Sándor végre megszólalt:

— Miért tette... ezt velem ... hát akkor miért telte ezt velem?

Az apám feltolta a szemüvegét. Magához ölelt engem: felvette a nyitott bibliát. Azután azt mondta nekem:

— Olvasd csak ott, ahol elhagytuk, Lajoska. Én büszkén, hogy produkálhattam magam, elkezdtem hadarni:

— Huszonötödik fejezet? Huszonnegyedik vers?

És avval elkezdtem a héber szöveget:

— Im roév szónáchó haachiléhu lechem ... *Hat* éhes a te ellenséged, etesd kenyérrrel. Véim corné, haskéhu májim... És ha szomjas, adj neki inni.

Az apám intett, hogy várjak. És azlán odafordult a vendégéhez:

— Hát ezért. Ezért tettem. Ez a mi törvényünk, így parancsolja a mi bibliánk. Mert mi, zsidók, így szoktunk bosszút állani.

*

Ha bántanak bennünket, ha gúnyolnak és gyűlölnek, nekem mindig ez a gyermekkori emlékem jut eszembe. Eljön még a visszafizetés napja! Az a nap, amikor jót tehetünk azokkal, akik megbántottak. Az a nap, amikor megölelhetjük azokat, akik eltaszítottak maguktól.

Legenda 1921-ből

A határmenti kis községre ráborul a márciusi alkony. A rétek felől könnyű, kis, hideg szellő támad s a fák, amelyek vágyakozva nyújtják csupasz ágaikat az ég felé, megborzonganak tőle. Ők már érzik a tavaszt. A községben csendes és mozdulatlan minden. Embert alig látni. A házakban még nem gyújtottak világot. De némely ablakból gyertyafény villan elő. Ezek a zsidók házai. Péntek este van.

A bérlő meg a felesége szótlan ülnek a nappali szobában. Náluk is égnek már a gyertyák, terítve az asztal hófehér terítővel s a terítón kalács meg bor. A szobában semmi különös dísz nincsen. A falon berámázva, a szentegyleti tagságot igazoló okirat. Mellette egy persely. Ebben a jeruzsálemi szegény zsidók számára gyűjtenek. A persely mellett egy rézkarcszerű reprodukció szecessziós rámban. A reprodukció Erzsébet királynét ábrázolja, aki udvarhölgye társaságában hallgatja a cigány muzsikáját a pesti ligetben: Lehullott a rezgő nyárfa aranszínű levele... Az érzelmes »műlap« mellett egy térkép virít. Nem Magyarországé. Az olasz úgynevezett hadiszíntér térképe. Teli van tűzdelve kis zászlócskákkal, melyek azt jelzik, hogy hol álltak a mieink

és hol az olaszok, Isten tudja, mikor? És egy beke-retezett arckép lóg a térkép alatt. Az arckép egy cvikkeres fiatalembert ábrázol hadnagyi egyenruhá-gyon illik a gyászfátyolhoz, amely a képet borítja, ban. A fiatalembert kedvesen mosolyog, ami nem na-A kép alatt berámázott gyászjelentés.

Az asszony most a gyertyákhoz lép. Kezét áldó mozdulattal terjeszti följük és egy rövid, gyönyörű imádságot mondott, héberül. Az imádságban pedig az van, hogy legyen áldott a Te akaratod, örökké-való Istenünk, Izrael Istene, és fogadj, kérlek, ke-gyelmedbe engem, az uramat és minden hozzátartozó-mat és adj nekünk és egész Izraelnek hosszú és bol-dog életet, részesíts bennünket a boldogság áldásá-ban és a megváltás áldásában és engedd meg, hogy felnevelhessük gyermekeinket és unokáinkat, hogy bölcsökké, tudósokká, istenfélökké, igaz férfiakká ne-velhessük fel őket, akik bevilágítják a világot a Te Szent Könyvednek és az ő jó cselekedeteiknek vilá-gával, engedd ezt meg Sára, Rebeka, Rachel és Lea ősan-yáink kedvéért és adj, kérlek, tüzet a mi láng-jainknak, hogy ne aludjanak ki sohasem, ámen.

Az asszony szeméből már az imádság elején megerednek a könnyek. Azért erednek meg, mert arra gondol, öt esztendő óta minden péntek este és nemcsak ekkor, hogy neki már nincs kit felne-velnie tudóssá, bölccsé, istenfélővé, igaz férfiúvá, mert aki volt: a mosolygóképű cvikkeres fiatalembert ké-pének eredetije, az már vagy öt esztendő előtt, amint akkoriban mondani szokták: hősi halált halt. Vagy, ahogy az ezredese írta: kämpfte tapfer und mannhaft und fiel nach musterhafter Pflichterfüllung.

Az ember most megszólal. Ilyenkor minden pén-

tek este, ezt mondja: Ne sírj, Klárikám, ne sírj...
 aztán megint: Ne sírj, Klárikám, ne sírj...
 Az asszony csak sír tovább.

— Holnap lett volna huszonötéves, — mondja később.

Az ember nagyot sóhajt. Nem sok meggyőződéssel vigasztalja az asszonyt:

— Ki tudja, nem jobb-e neki? Ki tudja, mennyi szenvedéstől menekült meg? Talán még meg is verik. És az egyetemre se vették volna fel talán. Mit lehet tudni?

Az asszony elkeseredetten int a kezével. Bánná is ő, hogy felveszi-e a fiát az egyetemre vagy sem? Hogy nyomorék-e vagy épkézláb? Csak élne! Csak élne! Csak élne!

Az ember azonban tovább morfondíroz:

— De az igaz, hogy meghalni nem volt érdemes szegénynek. Talán jobb lett a világ attól, hogy feláldozta az élejét? Vagy talán hálával gondol rá valaki azok közül, akikért önként ment a halálba, hogy ne kelljen nekik, a többieknek, elpusztulniok?

Egy-két percig csönd van. Aztán nagy elkese- redéssel teszi hozzá az ember:

— Még az emléküket is meggyalázták. Ott sem voltak! Véletlenül estek el! Ilyeneket mondtak a gyalázatosak. És senkisémmel mellettük tanúságot. És senkisémmel szolgáltatott igazságot nekik. Tudom, hogy erre mit felelsz. Azt feleled, amit ő mondott. Hogy az igazság egyszer mégis csak kiderül. Hát ez sem biztos? És ha kiderül? Ha tényleg kiderül egyszer? Hol leszek én már akkor? Hol? De még a halálom órájában is emlékezni fogok rá, hogy a fiam elesett és hogy ezért milyen megcsúfoltatás-

ban volt része. Ezt az emléket nem tudja elfeledtetni velem senki.

Az asszony szörnyülködve csapja össze a kezét:

— De kérlek!

— Tálaltass! — mondja a férfi.

Az asszony csöngetni akar, de még mielőtt még megethetné, nyílik az ajtó és nagy izgatottan belép rajta a szolgáló.

— Ténsasszony, — lelkenedik — ténsasszony, vendég jött!

Az ember csodálkozik:

— Ki?

A szolgáló feleli:

— Én azt hiszem: maga a méltóságos gróf úr! És már ott is áll a küszöbön a gróf. Hűvös, tartózkodó, keveset beszél, kedvetlen.

— Sajnálom, — mondja, — hogy ilyenkor zavarom önöket. De kénytelen vagyok vele. Autódefektus. Súlyos. Nem is lehet megreparálni holnap előtt. Kocsin kell folytatni az utunkat. De előbb megpihenünk. Mert ketten vagyunk. Egy barátom, meg én. Grácból jöttünk az autón és Szombathelyre igyekszünk. A kocsmában nem akartam betérni, az mégis feltűnő volna. És máshoz sem... Ugye, nem veszik rossz néven, hogy a lakásukon zavarom Önöket. De hiszen megesett ez már máskor is. Egy kis harpnivalót kérünk, aztán megyünk tovább.

Az asszony meg az ura nagyot néznek a ritka és késői vendégekre. De csak egy pillanatra néznek egymásra, aztán az asszony feltalálja magát. Két új terítéket lesz az asztalra. A gróf pedig kiszól az ajlón:

— Méltóztassék!

A küszöböli megjelenik az idegen. Vadászruhás

fiatalember. Egészséges, piros arcából kivilágít kedves és tiszta kék szeme. A szája, piros, telt, olyan, mint egy kis gyermeké. A haja barna. De már megcsapta a dér. A tartása katonás. Leplezi, hogy fáradt. És hogy egy kissé ideges. Elfogult. Németül köszönt:

— Jó estét kívánok!

A hangja csengő, kellemes.

Amikor belép, a gróf egy érthetetlen nevet morgog bemutatásképpen. És hozzáteszi:

— A barátom. Vöröskeresztes megbízott. Csak hollandul tud, meg németül.

A beszélgetés ettől kezdve németül folyik.

— Mennyire van ide Szombathely? — kérdi vacsora közben az idegen.

— Kocsin három óra, — feleli a gróf.

— Akkor hát hajnalra ott leszünk.

— Ott.

Most megszólal az ember:

— Ha megengedi, gróf úr, azt ajánlanám, ne keljenek útra éjszaka.

Az idegen gyorsan közbeszól:

— A közbiztonság?...

Az ember nem felejtí el, hogy idegennel van dolga:

— A közbiztonság már régen mintaszerű nálunk, uram.

— Akkor hát miért ajánlja, hogy várjunk reggelig?

— Mert azt hiszem, jól esnék pihenniök.

— Erről lehet beszélni, — véli a gróf. — Ránkfér.

— És reggel ki vinne be a városba? — kérdi türelmetlenül a másik.

— Majd a kocsisom. Ha szombat nem lenne, magam vinném be az urakat.

Csend.

Azután megszólal az idegen. A hangja kissé vizsgáztató:

— Önnek van kocsija és lova?

— Van, uram.

— Ön úgylátszik jómódú ember?

— Szereztünk valamicskét.

— A háború alatt?

— Nem uram, — feleli az ember. — A háborúban, a háború óta mi mindig csak veszítettünk.

— Most is? A restaurációban is?

— Most is.

— Kirabolták önöket?

— Most nem. Most csak a becsületünket rabolták el.

A gróf türelmetlen mozdulatot tesz.

Az ember, azonban, ha már elkezdte, folytatja:

— A kommün alatt a vagyonunkat. A forradalomban a szülőföldünket...

— A szülőföldüket? Hogyan?

— Elkergettek a falunkból.

— Na és?...

— De később visszahívtak. Hívtak? Hoztak!

— A mi sorsunk sokban hasonlít egymáshoz, — véli az idegen, derűsen. — Engem is elkergettek, az én vagyonomat is pusztították a kommün alatt s a becsületemet sem kímélték.

A gróf szemrehányó tekintettel néz rá. Ideges. Legjobban szeretné, ha çgy szó sem esnék. És ha már itt sem volnának. Az idegen ezt észreveszi és hogy elébe vágjon az ember kérdésének, akinek a csodálkozás kiült az arcára, hirtelen így folytatja:

— Na mindegy. A fő, hogy a vége jó legyen. Minden jó, ha a vége jó. Nem?

Senkisem felel. Az idegen észreveszi, hogy árny ült az arcokra. Sejtí az okát.

— Az arcképek? Ott fenn. Az a gyászkeretes ... Elesett a fia?

— Az egyetlen — feleli az ember.

Az idegen az igazi részvét hangján mondja:

— Ó!

Az asszony könnyesen és mintha egy láthatatlan támadást utasítana vissza, úgy jelenti ki:

— A fiam hős volt!

— Mindenki hős, aki elesett, — állapítja meg a gróf, aki szeretné, ha minél hamarabb véget érne ez a beszélgetés.

De az asszony nem hagyja magát, ürül, hogy megmondhatja a grófnak és ennek a tekintélyes idegen úrnak, ki volt az ő fia? És ezért, kissé ingerülten attól a párbeszédőtől is, amit az imént folytatótt az urával, így szól:

— De az én fiam nem olyan volt, mint a többi, gróf úr. Az én fiam olyan hős volt, akit nem lehet elfelejteni. És ezt nem én mondom róla, gróf úr. Ezt más mondta. Valaki, aki még, bocsásson meg, a gróf úrnál is nagyobb úr. őfelsége. A király. Ugyanakkor még csak trónörökös volt.

— Hogy hívták a fiát, asszonyom? — kérdi az idegen.

Az asszony megmondja és megmondja az ezrede számát is. A szobában nagy csönd van. Az idegen mintha elgondolkodnék. De ki tudja: mire gondol? Az bizonyos, hogy ha arra gondolt, hogy halotta-e valaha azt a nevet, amelyet az asszony mondott az imént, az emlékezőképessége cserbenhagyta.

Nem emlékszik rá, hogy valaha is hallotta volna.

— És mikor esett el a fia?

— 1916 május 18-án, Toraro előtt.

— És .. és honnan tudja asszonyom, hogy a király, illetve, hogy a trónörökös ...

— Mert megírták. A szárnysegéde írta meg. Lobkowitz.

— Lobkowitz ...

Most megszólal az ember:

— De Klári, ez a mi dolgunk. Ez nem érdekli az urat.

Az idegen tiltakozik:

— Ó, dehogy nem érdekel. Nagyon is érdekel. Én is sok mindent láttam a háborúban. Sok tragédiát. És az imént arra gondoltam, hogy nem haltottam-e véletlenül az önök fiáról? Nem kórházban halt meg?

— Nem. És ön nem is hallhatott róla, uram, mert nem volt mellette más utolsó órájában, csak ketten.

— Ugyan. És kik voltak azok a ketten?

— A király és a szárnysegéde.

— Különös. Mutassa meg Lobkowitz tábornok levelét, asszonyom!

Az asszony csak erre várt. Az arca most felragyog. És így szól:

— Inkább elmondom.

Az ember közbeszól:

— De Klári...

Az asszony azonban már mondja is. Kívülről. Mintha egy imádságot mondana. Úgy.

— Igen tisztelt Asszonyom! Bizonyosan megkapta már Scheff ezredes úr levelét és megtudta belőle, hogy a fia tegnap hajnalban, Toraro erőd előtt, egy

megerősített támaszpont elfoglalásaikor halálosan megsebesült és még aznap este 7 óraikor meghalt. En ezt a levelet őfensége Károly Ferenc József főherceg úr parancsára írom önnek, igen tisztelt Asszonyom, és azokat a részleteket vagyok hivatva elmondani benne, amelyek az ezredes úr leveléből valószínűleg hiányoznak. A fentemlített támaszpont elfoglalása egyesegyedül az ön boldogult fiának az érdeme. Asszonyom, nevét ezzel a cselekedettel fia aranybetűkkel írta be az ezred történevébe. A támaszpont elfoglalására két század kapott parancsot. Az ön fia azonban ajánlkozott, hogy a feladatot megoldja egy szakasz árkással. Meg is oldotta. Ez a vitézi teljesítmény épp ezért egyedül és kizárólag az ő egyéni akciója volt.

Az ember keserűen ismételte:

— Az ő egyéni akciója volt.

— A támaszpont elfoglalását őfensége személyesen is figyelemmel kísérte és azonnal intézkedett, hogy a bravúros támadás vezetőjét eléje vezessék. Fia már utolsó óráját élte, mikor őfensége mellére tűzhetette a legfelsőbb kitüntetést és ennek az órának a története az, igen tisztelt Asszonyom, amelyet el akarok mondani önnek. Fia mindvégig eszméletén volt, testi gyötrelmei nem voltak és hús eszten-dős ifjúsága ellenére is férfias nyugalommal nézett szembe a halállal. Tudta, hogy minden igyekezet ellenére, az ő esetében az emberi tudomány tehetetlen, ez azonban nem rendítette meg őt. Nyugalma, férfias, katonás magatartása volt az, amely őfenségét arra bírta, hogy az utolsó percig mellette maradjon. Amikor őfensége azt kérdezte tőle: mi indította veszedelmes vállalkozására, a fia azt felelte: felesleges emberáldozatoktól akarta megkímélni bajtársait. Vál-

lalkozása valóban, szám szerint sokkal kisebb veszteséggel járt, mintha azt, az eredeti tervhez híven két századdal hajtották volna végre. Arra a kérdésre, hogy tettéért milyen jutalmat kíván, a fiatal hős így válaszolt: Minden cselekedet önmagában hordja jutalmát és büntetését. Azt is megkérdezte öfensége, hogy hisz-e ügyünk igazában? Mire az ön fia, igen tisztelt Asszonyom, azt a választ adta, hogy hisz, de még inkább hisz abban, hogy mindennek úgy kell történnie, amint történik s hogy az emberek legtöbbször maguk sem tudják, hogy cselekedeteikkel milyen eredményeket érlelnek meg, ez csak utólag derül ki, de minden, ami történik: szükséges. Ezért is hal meg nyugodtan. Ez a különös válasz egy ilyen fiatal ember részéről bámulatba ejtette öfenségét, aki végül ezt kérdezte tőle: Mit tehetek önért? Az ön fia, igen tisztelt Asszonyom, ekkor így felelt: Fenséged, fájdalom, nem tehet értemsemmit. Mert nekem már csak egy kívánságom lenne. Az, hogy ha meghalok, az édesanyámnak... Az asszony itt elhallgatott.

— Folytassa! — mondotta az idegen megindult hangon.

— Nem tudom folytatni uram, — felelte az asszony. — A levél tintaceruzával íródott. És itt néhány szó teljesen elmosódott. De azt tisztán ki lehet még olvasni belőle, hogy a király így szól este a szárnységédéhez: Ezt a fiút nem fogom elfelejteni sohasem és hogy a temetésén is megjelent és díszes sírkövet állíttatott neki. De nekem minden kitüntetésnél százszor kedvesebb lett volna, ha megtudom, mit mondott a fiam a halálos ágyán olyat, ami velem kapcsolatos. Ezt azonban nem sikerült megtudnom, írtam, megkérdeztem. De a levelem alig-

hanem elkallódott a tábori postán, mert nem jött rá válasz. És most már nem jön többé sohasem!

Most nagy csend lett a szobában.

Azután az idegen így szólott:

— Az ön fia ezt mondotta Asszonyom ...

És rossz magyarsággal folytatta:

— Nekem ... már... csak ... egyet... kívánok. Az, hogy... ha meghalok, az édesanyámnak ne fájjon érte a szíve. Az áldott jó szíve. Ezt mondta. És ezt nem lehetett elfelejteni.

Az ember elsápadt, a szeme tágranyílt és akaratlanul is felemelkedik az ültéből.

És az asszony szemét elöntötte a könny. És az anyai könny mágikus prizmáján keresztül látta a fiát, aid rágondol, amikor pedig egy király áll előtte és a felhőkön túl egy még hatalmasabb Úr várja kihallgatásra. Rágondol, az anyjára, miközben elszáll a lelke

— Köszönjük a vendéglátást — mondotta a gróf és felállott.

És az idegen odalépett az asszonyhoz, melegen megszorította a kezét és így szólt:

— És köszönöm... a fiát, asszonyom.

És reggel elindultak Szombathelyre.

A papa arcképe

Öméltósága a kis tanácsteremben ült, amikor a titkár elé lépett. Azzal a mozdulatlan arccal, amit öméltósága ki nem állhatott és avval az úgynevezett minimális mosollyal, mely a titkárt jellemezte, hajolt felé és úgy suttopta:

— Nem parancsolja azt a levelet lediktálni? Vagy talán telefonálni?

Ez a rejtélyes kérdés arra vonatkozott, hogy öméltóságának el kellett hagyni a helyét. Evvel öméltósága már egy hét óta tisztában volt, úgy, hogy a titkárnak nem is kellett bővebben magyarázni, hogy milyen telefonálásról van szó. Öméltósága mindent megértett. Ép egy hete tudta ezt az elkerülhetetlen végzetet. És ez alatt a hét alatt a szívét állandóan szorította a múlt, a kényelem, a megszokás, a görcsös bekapaszkodás a tűnő szerencsébe.

Öméltóságának fájt a dolog és öméltósága gondolkozott is. És ezt gondolta:

— Hogyan? Ő is? Hiszen mindent megtett, hogy órá ne vonatkozhasnék a végzet. Már húszon ötéves korában kiiért, azóta hűségesen támogatta új felekezetét, üldözte a destrukció minden formáját és

támogatta a konstruktív irányzatot pénzzel, szóval, befolyással. Sőt tollal is, amennyiben néhány gazdasági cikket írt a legkonstruktívabb napilapba. A politikában mindig jobboldali volt, bőkezű és jobboldali; így élte le az utolsó harmincöt évet, soha senki más nem is számította a ... zs... közé. És most egyszerre, hát ő is? Ő is? És elmenjen innen, a fény, a pompa, a jólét közepéből, a süppedő szőnyegek, a remek bőrgarnitúrák, a párnázott ajtók birodalmából? Egy hétig lázadozott. Először ellenállásra gondolt, de rájött, hogy onnan egy lehelettel el lehet fújni az ő bátyáit, amik közé esetleg visszavonulhatna. Azután rezignált lett. Nem jelentkezett, nem telefonált. Valamilyen vakmerő remény élt benne, hogy hátha elfelejtették az egészséget, nem térnek rá vissza és ő... ő maradhat.

Hát nem maradhatott. Most itt áll apró, ravasz szemekkel ez a titkár és kérdezi, mikor parancsolja a halálos ítélet végrehajtását?

A kis társalgóban nagy csend lett. A báró úr tudta, hogy nincs tovább. Mint mindig, most is német szavakban gondolkozott, amit még Bleichröderknél tanult meg Berlinijén. Most azt gondolta: Haltunk, Haltung, szépen, nyugodtan viselkedni, nem gyávaság és nem pökhendiség. Nyugalom.* Aztán ezt mondta:

— Kérem, mondja meg az uraknak, hogy a dolog rendben van. Holnap már nem jövök be.

Mosoly, ijedtség, vagy öröm cikázott át a titkár arcán? Ezt nem tudta eldönteni. Mindenesetre valami új vonás.

Eddig kettőt ismert: a mozdulatlanságot és a minimális mosolyt. Ezt a bankban is mindenki ismerte és azt gondolták, hogy egy régi diplomata-

család banktitkári sarjának jellegzetes sajátága. De a báró tudta, hogy ez nem öröklött valami, hanem ravasz betanulás, maszk, melyet évekig hordott a titkár és ez a maszk ebben a pillanatban hirtelen elolvadt, mint a viasz. Megjelent az igazi arc, a káröröm és a győzelem vonalaival. És mialatt a titkár kisietett a telefonhoz, a báró szépen összeszedte a mappáját, bezárta, megpróbált rágyújtani, egy csöppet remegő kézzel.

Igy. Tehát most megtörtént. Kész. Vége. Alapjában nincs baj. A végkielégítés megfelelő, a nyugdíj méltó, a vagyonállomány tisztességes, a birtok és a háza rendben vannak. Miért fáj tehát a szíve? Népszerűség? Nem volt népszerű; senki sem szeretete, mert gőgös volt, gazdag, nem szeretett jót tenni. A hatalom? Talán az. Igen, a hatalom.

A volt közéleti urak nem fognak többé előszobázni nála, a grófok nem hívják meg vadászatokra, talán még a híres színész sem fog előre köszönni neki... A báró belebámult a semmibe a szivarfüstön át és egyszerre azt érezte, hogy valaki nézi. Igen, valaki merően nézi. És nem kellett soká keresni, honnan jön a szűrő nézés. Pont szemben az íróasztalával díszes aranykeretben volt az arckép, ahonnan jött. Felütötte a fejét, hogy viszonozza, de azután egy pillanatra újra lehajtotta, mert úgy érezte, hogy a kép élesen nézi, aztán az acélkék szemek villogni kezdenek a vásznon és alig-alig bírta ki azt az erős és rendreutasító pillantást. Az apja nézett le a falról, olyan erővel és tüzzel, hogy bele-rázkódott.

Valami olyat érzett, hogy az arckép beszél hozzá és az apja szavait úgy fogadta: szerényen, alázatosan. Szegyeid magad — mondta az arckép —, hogy

viselkedel. Hallatlan! Mért nem vagy gögösebb, mért nem vagy büszkébb? Igen, innen téged nem lehet kidobni, innen minket nem lehet kidobni, nem éried? Innen csak elmehetünk, ha akarjuk, mert itt minden kő a miénk, nem érted? Ezt mi építettük; én kezdtem, te folytattad, ezt mind mi gondoltuk ki és mikor én kinyitottam az ajtót, csak utánam jöhellek be a többiek. Micsoda ostoba gyávaság ez? Szedd össze a holmid és megyünk, éried? És szombaton elmégy a dohányutcai templomba és tüntetően az első sorba ülsz, csak azért is, éried?

A báró megint lehajtotta a fejét. Ja persze, a papa nem tudja, a papa nem is tudhatja, hogy ő nem tartozik oda, már rég elment, a papa jobb, ha nem is tudja. Hiszen ő olyan fanatizmussal ragaszkodott a régi szokásaihoz és már rég a tőzsde elnöke volt és főrendiházi tag, mikor még nekik, a gyerekeknek, minden nap ebéd után kis fekete bársonysapkával kellett imádkozni héber nyelven. A papa erős és elszánt ember volt, a király is szeretete; persze, más idők voltak, de most nézzük, nem neki volt igaza? Az ő elvei nem változtak és most csakugyan el kellene menni tüntetni, de hova? A Dohány-utcába nem lehet. Viszont mához egy hétre a papa arcképe már egy más emberre nézzen itt?

Most lassan és kimerően jött be a titkár. Részvét a kivégzés után — gondolta a báró, mikor ránézett. Most nem volt az arcán mosoly, csak teljes részvétlenség és merevség. Mint egy bábu, hajolt meg és úgy kérdezte:

— Van méltóságodnak még valami rendelkezése?

A báró most felállt, még egyszer ránézett a papa arcképre, sokkal könnyebben és sokkal egyszerűbben érezte magát. Egészen könnyű hangon mondotta:

— Köszönöm, titkár úr. Valaki jöjjön ki hozzám holnap, majd rendelkeztem a bútoraimról és a szivarjaimról.

Azután rámutatott az arcképre.

— Azt vegyék le a falról és sürgősen küldjék ki a villámba.

A titkár még mindig mozdulatlan volt és a báró folytatta:

— Ha ön azt feleli erre, hogy a kép a vállalaté-kérem, vonják le az árát a végkielégítésemből. De a képet magammal viszem.

És aztán egészen vidáman és derűsen mondta:

—Kérem, mondja meg az uraknak, hogy nem mentem egyedül. Mind a ketten elmentünk. Én — nálunk ez így szokás — elvittem mingy árt magammal a pereputtyomat. Nem fogunk itt senkit sem zavarni.

Aztán egészen hangosan fejezte be:

— Na, szervusz.

Azzal kiment a tanácskozó teremből és becsapta maga mögött az ajtót.

Kol Nidre

A színház nézőtere zsúfolt. A pódiumon, szinte elveszve a zenekari pulpitusok közt, egy alacsony, sápadt ember hegedül. Huberman Bronislav, a világ legnagyobb hegedűse.

Beethoven hegedűversenyét játsza. A sokézer ember mohón és álmodó szemekkel, halálos csendben hallgatja. Mintha magába akarná szívni a muzsikát, ami ott, Huberman vonója alatt születik meg és terjed szét a teremben, mint egy ritka, csodálatos virág, ama indiai áloé. az a rendkívüli bíboros orchidea, amely percek alatt születik, nő óriásira és hal meg. Most egy pillanatnyi szünetet tart Huberman, aztán mégjobban nyakához szorítja a hegedűt. És a vonója elkezd játszani... a Kol Nidrét.

Nem a fülünk cseng? Nem az érzékeink csalnak meg? Nem. Ez az a dal. A zenetörténet már régen törli a fejét, hogyan került Beethoven hegedűversenyébe az a tizenöt taktus, amelynél a szerző odajegyezte kéziratára: »Nach einer allen jüdischen Melodie«. Valóban, ebbe a klasszikus zeneműbe, szenvedelmek és indulatok orkánjai és örvényei köpött beleszótt a zeneszerző egy régi zsidó dallamot. És ezt játsza most Huberman Bronislav.

De nem is játsza. Hanem éli. Az ajka rángatódzik.,
A szeme megtelik könnyel. És így sikolt és így
sóhajt belé a zsfolt terembe a Kol Nidré dallama.

A csillár elhomályosul, az emberek szeme ködös
lesz. Szól a dal, évszázadoknak bánata, szenvedése
és keserősége. A legrégebb zsidó melódia. Feldúlt
zsidó temetőket látni, sötétbe boruló zsinagógákat,
az Örökmécs kék csillagát, amint lassan kialszik...
Látjuk a havas országidakon a fáradt tömegeket,
amint vonszolják magukat az ismeretlen cél felé.
Öregek, fiatalok, apák, anyák, gyermekek. Mennek
és senki sem tudja, hogy hová.

Kol Nidré...

Ez a mi egyházunk legrégebb dala. Ez a mi
zenei jelgénk. Ez a mi halhatatlanságunk. Ez a
mi elfülő regényünk. Ez a mi halványuló bizodal-
munk. Ez a mi beletörődésünk. Ez a mi lemondá-
sunk. Ez a mi felmagasztalódásunk. Ez a mi
sorsunk.

Kol Nidré ...

És most nézzük a nagy hegedüs arcát, melyen
hirtelen végigszánt egy kimondhatatlan szenvedés
és hallgatjuk, amint ezt suttoja a hegedü húrja:

— Mindannyitoknak van sebe. De ez az én
sebem. Ez az én szívemnek a sebe, mert én végig-
mentem a világon és láttam a szenvedés végtelen
árnyékát. Én megsimogattam Palesztinában a zsidó
telepesek ráncos homlokát, amikor odavittem nekik
a muzsikámat. Azok a zsidó telepesek adtak nekem
egy ezüst serleget, mondván: Ez Illés próféta ser-
lege. És én ittam abból az ezüst serlegből, abból
az évezredes zsidó kehelyből. Ittam belőle bánatol,
ittam belőle szenvedést. És tudom, mit jelent az
élet és a halál. Zsidó bölcsők, zsidó koporsók,

menyegzői fáklya és halotti mécses: egy dallam az egész, elejétől végig. Ez a dal, a szenvedés dala. Én eljöttem hozzátok, világ vándora. Most pedig az én hegedűm elmondja nektek, mit jelent az zsidónak lenni.

Kol Nidré...

— Ezt a dalt adom át nektek, mint a szívem üzenetét. Az üzenet messziről jön és túl fog élni valamennyiünket. És amikor halljátok, gondoljatok a templomokra, ahol apátok megáldott benneteket Kol Nidré éjszakáján és ahol a bojt homályában, a kis gyertyák füstös glóriájában felhangzott az Isten üzenete: «Én megbocsátok nektek, zsidók.»

Kol Nidré...

Tizenöt taktus az egész. De mintha valahol messze a szférák kezdtek volna el dalolni, mintha a csillagok muzsikája az elérhetetlen messzeségből permetezne alá. Megbűvölten ült ott sokezer néző és néznie és lesni és csodálta a művészt, akinek szeméből a tizenötödik taktus után kicsordult a könnyesepp.

Azután a varázsnak vége volt. És a hangverseny folyt tovább.

Legközelebbi kiadványunk:

Szabolcsi Lajos:

ELSÜLLYEDT VILÁG

Szabolcsi Lajos munkáinak népszerű kiadásában most híressé vált útleírásai kerülnek sorra. A világ minden részében elszórt zsidóság élete tárul elénk páratlanul színes képekben.